

Patrycja Pałka

(Uniwersytet Jagielloński, Kraków,

e-mail: p.palka@uj.edu.pl)

ORCID: 0000-0001-6412-414X

ALTERNACJA LOKATYWNA W WYBRANYCH LEKSYKALNYCH BAZACH DANYCH

1. WPROWADZENIE

Głównym przedmiotem zainteresowania w niniejszym artykule jest omówienie tego, czy i w jaki sposób zjawisko alternacji lokatywnej w ujęciu Beth Levin [1993; zob. też Levin, Rappaport Hovav 2005] jest uwzględniane i opisywane w wybranych polsko-, angielsko- i rosyjskojęzycznych naukowych¹ opracowaniach leksykograficznych. Celem analizy jest również próba odpowiedzi na pytanie, czy alternujące ze sobą konstrukcje składniowe wiążą się z jakąś zmianą w przekazywanej treści, a ściślej w sposobie obrazowania danej sytuacji. B. Levin, omawiając różnego typu alternacje w języku angielskim, używa ogólnego terminu *argument alternation* lub *diathesis alternation*, wyjaśniając to zjawisko następująco:

(...) native speakers can make extremely subtle judgments concerning the occurrence of verbs with a range of possible combinations of arguments and adjuncts in various syntactic expressions. For instance, speakers of English know which *diathesis alternation* – alternations in the expressions of arguments, sometimes accompanied by changes of meaning – verbs may participate in [Levin 1993, 2; zob. też Levin, Rappaport Hovav 2005, 17].²

¹ Określenie to odnosi się do typologii słowników Piotra Żmigrodzkiego, który wyróżnia naukowe i popularne dzieła leksykograficzne. Te pierwsze adresowane są do specjalistów, to publikacje z dziedziny określonych działów językoznawczych, te drugie zaś skierowane są do wszystkich odbiorców, a zwłaszcza tych bez wykształcenia filologicznego [Żmigrodzki 2005, 239–240].

² „(...) rodzimi użytkownicy języka w odmiennych konstrukcjach składniowych potrafią wyrażać w sposób bardzo subtelny pewne różnice związane z szeregiem możliwych kombinacji argumentów i modyfikatorów występujących z danymi czasownikami. Na przykład użytkownicy języka angielskiego wiedzą, w którym typie diatezy – alternacji w sposobie wyrażania argumentów, czasem powiązanej z pewnymi zmianami semantycznymi – dane czasowniki mogą uczestniczyć” [tłum. PP]. Zjawiskiem alternacji, w tym alternacji lokatywnej, w różnych językach zajmowali się także m.in.: Anderson 1971; Goldberg 1995,

Jednym z rodzajów regularnej wariacji składniowej w uzewnętrznianiu argumentów jest alternacja lokatywna, zaliczana w klasyfikacji B. Levin do nadrzędnej grupy alternacji wymagających określonych argumentów w ramach grupy werbalnej [Levin 1993, 45–79, zob. *Alternations Involving Argument Within the VP*]. Dotyczy ona, jak podaje badaczka, przynajmniej dwóch sposobów (np. „a. *Henry cleared dishes from the table (...)* b. *Henry cleared the table of dishes*”;³ Levin 1993, 52] wyrażania w zdaniu argumentów przyjmujących cechy: 1. ‘obiekt zmieniający lokalizację’ (*locatum argument*) i 2. ‘miejsce’ (*location argument*) [zob. Levin 1993, 50; za: Clark, Clark 1979]. Zasada jest taka, że argumenty te mogą być realizowane wymiennie na poziomie zdania w formie frazy nominalnej, pełniącej wówczas funkcję dopełnienia bliższego. Alternacja lokatywna jest charakterystyczna zwłaszcza dla tych czasowników, które opisują sytuacje związane z umieszczaniem czegoś na jakiejś powierzchni lub z wkładaniem czegoś do pojemnika albo z usuwaniem substancji lub jakichś rzeczy z danej powierzchni bądź pojemnika. Zachodzi więc ona m.in. dla następujących klas: czasowniki spryskiwania / ładowania (*Spray / Load Verbs*, np. *brush, crowd, loud, pack, spray, wrap*), czasowniki czyszczenia (*Clear Verbs*, np. *clear, clean, drain, empty*), czasowniki wycierania (*Wipe Verbs*) z możliwymi podklasami: podklasą sposobu (*Manner Subclass*, np. *bail, dust, polish, scrub, shave, wipe, sweep*) i podklasą narzędzia (*Instrument Subclass*, np. *brush, filter, iron, mop, comb, towel*) oraz czasowniki tłoczenia się (*Swarm Verbs*, np. *abound, bustle, crawl, creep, swarm*) [Levin 1993, 50–55].

2. ALTERNACJA LOKATYWNA W JĘZYKU POLSKIM – MOŻLIWE WARIANCJE SKŁADNIOWE

Alternacji lokatywnej podlegają także czasowniki w języku polskim, choć zagadnienie to wymaga szczegółowych i głębszych badań. W niniejszym artykule ograniczymy się jedynie do tych czasowników, które w swej semantyce zawierają odniesienie do usuwania czegoś z danej powierzchni, a są to m.in. takie leksemy jak: *czyścić, golić, ogolić, obetrzeć, obmieść, otrzepać, plewić, skubać, skrobać, sprzątać, strzyc, trzepać, wyczesać, wyczyścić, wyplewić, wyskrobać, wytrzeć, wytrzeć, zamiatać, zgolić*. Za przypadek alternacji lokatywnej należy uznać między innymi takie przekształcenia składniowe⁴ jak:

106—107, 175—179; Goldberg 2006, 34—38; Brinkmann 1997; Laffut 1998; zob. też pełny wykaz literatury: Levin 1993, 49—50.

³ „a. Henry posprzątał naczynia ze stołu (...) b. Henry posprzątał stół z naczyni” [tłum. PP].

⁴ Wszystkie podawane w artykule przykłady przekształceń są wyekscerpowane z NKJP lub tekstów internetowych. Zapisywane są one w postaci oryginalnej bądź nieco sparafrazowanej czy skróconej.

- 1a. *Dozorca zamiata śmieci z ulicy.* → 1b. *Dozorca zamiata ulicę ze śmieci.*
 2a. *Dzieci plewią chwasty z trawnika.* → 2b. *Dzieci plewią trawnik z chwastów.*
 3a. *Sąsiadka trzepie kurz z dywanu.* → 3b. *Sąsiadka trzepie dywan z kurzu.*
 4a. *Góral strzyże wełnę z owcy.* → 4b. *Góral strzyże owcę z wełny.*
 5a. *Tata otrzepał błoto z butów.* → 5b. *Tata otrzepał buty z błota.*
 6a. *Brat skrobał lód z szyby.* → 6b. *Brat skrobał szybę z lodu.*
 7a. *Ciotka goli włosy z nóg.* → 7b. *Ciotka goli nogi z włosów.*
 8a. *Matka wytarła pot z twarzy.* → 8b. *Matka wytarła twarz z potu.*
 9a. *Gospodyni skubała pierze z gęsi.* → 9b. *Gospodyni skubała gęś z pierza.*
 10a. *Dzieci sprzątają śmieci z lasu.* → 10b. *Dzieci sprzątają las ze śmieci.*

O zjawisku alternacji, z odwołaniem do ujęcia B. Levin, pisała Elżbieta Hajnicz [2011, 103–129], definiując je jako regularną

wariantywność w syntaktycznym uzewnętrznieniu argumentów czasownikowych. Zasada jest taka, że dwa zdania tworzą alternacje, jeśli ich znaczenie jest identyczne (bądź przynajmniej ostatecznie zbliżone) lub też znaczenie jednego jest uszczegółowieniem znaczenia drugiego (zawieranie) [Hajnicz 2011, 104].

Badaczka dookreśla jednak omawiane zjawisko, biorąc pod uwagę specyfikę języka polskiego, i stwierdza, że poszczególne typy alternacji można sklasyfikować, wykorzystując zarówno kryterium syntaktyczne, jak i semantyczne. Według pierwszego kryterium alternacje dzielą się na te, które zachowują stronę i na te, w których zachodzi transformacja zwrotna. Z kolei pod kątem semantycznym można wyróżnić alternacje: zachowujące (przybliżone) znaczenie wypowiedzenia (w obu schematach realizowane są wszystkie argumenty) oraz te, w których jedna realizacja jest uszczegółowieniem znaczenia drugiej realizacji [Hajnicz 2011, 105]. W wypadku podanych powyżej konstrukcji typu 1a. *Dozorca zamiata śmieci z ulicy* → 1b. *Dozorca zamiata ulicę ze śmieci* mamy zatem do czynienia z alternacją krzyżową, w której zachowana jest strona i która podlega regularnemu przekształceniu składniowemu następujących schematów: $NP^1_{Nom} V NP^2_{Acc} XP^3_{abl} (PrepNP^3_{z,Gen})^5 \rightarrow NP^1_{Nom} V NP^2_{Acc} PrepNP^3_{z,Gen}$.⁶ Następuje tu krzyżowa zamiana dopełnienia bliższego i dopełnienia dalszego / okolicznika, wiążąca się, zdaniem E. Hajnicz, z tym, że znaczenia obu zdań alternujących ze sobą są zgodne semantycznie [2011, 110–111]. Według badaczki do uszczegółowienia znaczenia pierwszego wypowiedzenia dochodzi z kolei w wypadku:

1. alternacji zaniku, która zachowuje stronę i polega na pominięciu argumentu w drugim schemacie, np. *Dozorca zamiata śmieci z ulicy.* →

⁵ Podana w schemacie fraza ablatywna została użyta tu celowo, choć skupiamy się w niniejszym artykule jedynie na jej realizacji w formie konkretnej frazy przyimkowo-nominalnej, którą jest: $PrepNP^3_{z,Gen}$. Zdajemy sobie jednak sprawę z możliwych innych użyć (zależnych od wymagań składniowo-semantycznych) danego czasownika typu: *wytrzeć [coś] spod stołu, wytrzeć [coś] zza kołnierza, sprzątnąć [coś] spomiedzy szafek* itp.

⁶ Zapis skrótów w opisie składniowym przyjmujemy częściowo za: Przepiórkowski i in. 2014.

Dozorca zamiata śmieci; Dozorca zamiata ulicę ze śmieci. → *Dozorca zamiata ulicę*, oraz

- alternacji przesunięcia – zachowującej stronę i zachodzącej dla różnych schematów składniowych (tu: NP¹_{Nom} V NP²_{Acc} XP³_{abl} (PrepNP³_{na,Loc}) → NP¹_{Nom} V NP²_{Acc} PrepNP³_{z,Gen}), w ramach których dochodzi do przesunięcia jednego argumentu z pominięciem drugiego – realizowanego na poziomie zdania w formie frazy przyimkowej, np. *Dozorca zamiata okruszki na podłodze* → *Dozorca zamiata podłogę*.

Wydaje się jednak, że możliwość faktycznego potwierdzenia zgodności lub niezgodności czy uszczegółowienia bądź rozszerzenia znaczenia zdań realizujących alternację lokatywną typu krzyżowego, jak i zaniku czy przesunięcia, wymaga bliższego przyjrzenia się charakterystyce semantycznej argumentów implikowanych przez omawiane predykaty oraz ich układowi.

3. HIERARCHIA I CHARAKTERYSTYKA SEMANTYCZNA AKTANTÓW

Biorąc pod uwagę użycia czasowników typu: *Matka zamiatała miotłą śmieci z podłogi*, mamy do czynienia z sytuacją czteroaktantową, która, używając tradycyjnej terminologii Charlesa J. Fillmore'a dotyczącej przypadków głębokich⁷ [1968, 24–25; 1971], obejmuje:

- agensa (będącego człowiekiem, który inicjuje wydarzenia opisywane przez czasownik): **Matka** zamiatała miotłą śmieci z podłogi;
- narzędzie (będące przedmiotem powiązaniem przyczynowo z akcją wyrażoną przez dany czasownik): *Matka zamiatała **miotłą** śmieci z podłogi*;
- obiekt (będący przedmiotem działania wyrażonego przez czasownik; tu *locatum argument* 'obiekt zmieniający lokalizację') [zob. Levin 1993, 50]: *Matka zamiatała miotłą śmieci z podłogi*;
- źródło (miejsce, z którego coś bierze kierunek, będące punktem początkowym czynności;⁸ tu *location argument*) [zob. Levin 1993, 50]: *Matka zamiatała miotłą **śmieci z podłogi***.

Także w sytuacji, określanej przez dany czasownik, a ujętej w realizacjach typu *Matka zamiatała miotłą podłogę ze śmieci*, aktantom należy przypisać podobne role w nieco innym układzie:

⁷ Na temat rozwoju koncepcji i zestawów ról semantycznych zob. m.in. Fillmore 1971, 1977; Apresjan 1980; Levin, Rappaport Hovav 2005; zob. też Linde-Usiekiewicz 2010.

⁸ W wypadku tylko niektórych z omawianych tu czasowników, np. *zamiatać*, wyróżnia się w strukturze składniowo-semantycznej miejsce jeszcze dla jednego argumentu, którym jest cel 'punkt końcowy jakiejś akcji, przemieszczania', np. *W kącie krypty leży sterta ludzkich kości. To szczątki zakonników. Ktoś z UCK zamiótł je **do kąta** (...)* [NKJP].

1. agensa (por. jak wyżej): **Matka zamiętała miotłą podłogę ze śmieci**;
2. narzędzie (por. jak wyżej): **Matka zamiętała miotłą podłogę ze śmieci**;
3. obiekt – źródło⁹ (tu *location argument* – miejsce, z którego coś jest usuwane i które jest zarazem obiektem czynności, na który się działa z powodu tego, że jego powierzchnia jest pokryta jakąś drobną materią czy substancją (możliwą do usunięcia)): **Matka zamiętała miotłą podłogę ze śmieci**;
4. obiekt (por. jak wyżej, *locatum argument*): **Matka zamiętała miotłą podłogę ze śmieci**.

Podkreśliśmy, że ostatni z wymienionych aktantów (obiekt – *location argument*), który choć jest elementem struktury głębokiej, to powierzchownie, jak wykazuje analiza uzusu w NKJP, zwykle nie jest wyrażany. Świadczą o tym liczne w korpusie zdania z użyciem kolokacji takich jak: *zamiętała alejkę, bruk, chodnik, deptak, drogę, dziedziniec, izbę, jezdnię, klatkę, korytarz, nawierzchnię, park, peron, podłogę, podwórko, podwórze, pokój, schody, ścieżkę, ulicę...*, bez dookreślenia w tekście wprost, co z owych miejsc konkretnie się zamięta, np.:

Stróżka wyszła jak co dzień z wiklinową miotłą zamiętać podwórko [NKJP]. (...) *opięty białym pasem z koalicijką, zamiętał trotuar ogromną miotłą* [NKJP]. *Jestem jednym z setek turystów, po których skwapliwy dozorca sprząta zamiętając posadzke ostrą miotłą* [NKJP].

W związku z tym takiemu argumentowi, wykorzystując „filmową” terminologię Jeleny W. Paduczewej, można przypisać rangę komunikatywną – poza kadrem, gdyż, jak ujmuje to badaczka, z perspektywy komunikacyjnej nie jest on widoczny ani na planie pierwszym (zajmowanym przez uczestników centralnych), ani drugim (wypełnionym przez uczestników peryferyjnych) [Paduczewa 1998, 5].¹⁰ W analizowanych re-

⁹ Badacze różnią się w opisie tej pozycji argumentowej w ramach omawianego wariantu alternacji lokatywnej. W bazie czasowników rosyjskich *Leksyko- graf* pisze się o miejscu – *pacjensie* [zob. hasło: 1.2. *месту* улицы – Kustowa, Paduczewa, Rozina i in. 2009–2010]. We FrameNecie jest *Source* [zob. np. czasownik *clear* w ramie *Removing*: <https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/>]. Z kolei w słowniku *Walenty* podaje się *Theme^{Source}* [zob. np. hasło *wytrzepać*: <http://walenty.ipipan.waw.pl/>]. Wszystkie te koncepcje zostaną omówione w dalszej części pracy.

¹⁰ J.W. Paduczewa wyjaśnia to następująco: „(...) в ситуации различается передний план и периферия (соответственно, бывают центральные и периферийные участники; им соответствуют центральные и периферийные компоненты толкования). (...) Мы апеллируем к понятию д и а т е з ы из [Мельчук, Холодович 1970], но определяем диатезу несколько иначе – как набор участников ситуации с их коммуникативными рангами: Субъект, Объект, Периферия, За кадром, см. об этом подробно [Падучева1997]. (Дело в том, что Субъект и Объект, будучи синтаксическими категориями, имеют, однако, непосредственную коммуникативную значимость; термин

alizacjach alternacji lokatywnej mamy więc do czynienia z przesunięciem diatetycznym polegającym tu na zmiennym (a raczej odwrotnym czy wzajemnie wymiennym) układzie aktantów (raz obiektem jest ‘drobna materia’, raz ‘obiekt mający powierzchnię’, na którą można działać, usuwając coś z niej). Wymianie podlega także ranga komunikatywna uczestników sytuacji [zob. Paduczewa 1998; Kustowa, Paduczewa, Rozina, Xasina i in. 2009]:

1. agens – 2. obiekt ‘drobna materia’ – 3. narzędzie
– 4. źródło ‘powierzchnia obiektu’
1. centrum – 2. centrum – 3. peryferie – 4. peryferie
- ↓
1. agens – 2. obiekt–źródło ‘powierzchnia obiektu’ – 3. narzędzie
– 4. obiekt ‘drobna materia’
1. centrum – 2. centrum – 3. peryferie – 4. poza kadrem

4. ALTERNACJA LOKATYWNA W POLSKIM SŁOWNIKU WALENCYJNYM – WALENTY

Przyjrzyjmy się teraz, jak interesujące nas czasowniki realizujące alternację lokatywną, a zwłaszcza implikowane przez nie argumenty: *locatum argument* i *location argument* (podlegające wymianie w tej alternacji), opisywane są w opracowywanym w IJP PAN najnowszym polskim słowniku walencyjnym – *Walenty* [zob. <http://walenty.ipipan.waw.pl/>]. W poniższej tabeli dla jasności analizy podajemy zarówno wymagania morfoskładniowe, jak i semantyczne dla wyszczególnionych wybranych czasowników, ale tylko w tym zakresie, który głównie odnosi się do omawianego przekształcenia składniowego: $NP^1_{Nom} V NP^2_{Acc} XP^3_{abl}$ (PrepNP³_{z,Gen})¹¹ → $NP^1_{Nom} V NP^2_{Acc}$ PrepNP³_{z,Gen}.

«периферия» построен на ассоциации с периферийными падежами по Якобсону.) (...)» [Paduczewa 1998, 5].

„(...) w sytuacji [opisywanej przez dany czasownik – dop. PP] wyróżnia się plan pierwszy i plan peryferyjny (odpowiednio, mówi się o centralnych i peryferyjnych uczestnikach; odpowiadają im centralne i peryferyjne komponenty interpretacji). (...) Odwołujemy się do pojęcia *d i a t e z y* wg Mielczuka i Chołodowicza [1970], lecz diatezę określamy nieco inaczej – jako zbiór uczestników sytuacji z ich komunikatywnymi rangami: Subiekt, Obiekt, Peryferia, Poza kadrem, o czym szczegółowo w: [Paduczewa 1997]. (Chodzi o to, że Subiekt i Obiekt, będąc kategoriami składniowymi, mają wszelako bezpośrednią wartość komunikatywną, natomiast termin „peryferia” tworzony jest na zasadzie asocjacji z peryferyjnymi przypadkami wg Jakobsona) (...)» [tłum. PP].

¹¹ Podana tu fraza ablatywna została użyta celowo, choć skupiamy się w niniejszym artykule jedynie na jej realizacji w formie konkretnej frazy przyimkowo-nominalnej, którą jest: PrepNP³_{z,Gen}. Zdajemy sobie jednak sprawę z możliwych innych użyć (zależnych od wymagań składniowo-semantycznych) danego cza-

CZASO- -WNIK	PRZYKŁAD UŻYCIA Z WALENTEGO	TYPY FRAZ	ROLE SEMANTYCZNE + PREFERENCJE SELEKCYJNE	RAMA SEMANTYCZNA
depilować wydepilować	włosy	NP(str) ¹²	Theme^{Goal} : ‘owłosienie’	1 wspólna rama
	z wrażliwych miejsc	XP(abl)	Theme^{Source} : ‘część ciała’	
	*inne w tej pozycji: (<i>włosy</i>) <i>w nosie</i>	XP (locat)	Theme^{Source} : ‘część ciała’	
	uszka	NP(str)	Theme^{Source} : ‘część ciała’	
	z włosków	PrepNP _{z,Gen}	Theme^{Goal} : ‘owłosienie’	
grabić zgrabić	liście	NP(str)	Theme^{Goal} : ‘pozostałość’, ‘liść’, ‘siano’	1 wspólna rama
	z trawnika	XP(abl)	Theme^{Source} : ‘alejka’, ‘pole’, ‘trawnik’	
	*inne w tej pozycji: (<i>liście</i>) <i>sprzed domu</i>	XP(abl)	Theme^{Source} : ‘alejka’, ‘pole’, ‘trawnik’	
	(<i>liście</i>) <i>na poboczach</i>	XP (locat)	Location^{Source} : ‘miejsce’	
	trawnik	NP(str)	Theme^{Source} : ‘alejka’, ‘pole’, ‘trawnik’	
	z liści	PrepNP _{z,Gen}	Theme^{Goal} : ‘pozostałość’, ‘liść’, ‘siano’	
powycierać	smarki	NP(str)	Theme^{Goal} : ‘substancja’, ‘wilgoć’, ‘pot’, ‘krew’, ‘brud’, ‘kurz’	1 wspólna rama
	z podłogi	XP(abl)	Theme^{Source} : ‘obiekt’, ‘część ciała’, ‘istota’ / Location : ‘otoczenie’	
	*inne w tej pozycji: (<i>kurz</i>) <i>spod telewizora</i>	XP(abl)	Theme^{Source} : ‘obiekt’, ‘część ciała’, ‘istota’	

sownika typu: *wytrzeć* [coś] *spod stołu*, *wytrząść* [coś] *zza kołnierza*, *sprzątnąć* [coś] *spomiędzy szafek* itp.

¹² Jak wyjaśniają twórcy słownika *Walenty*, skrót *str* odpowiada pojęciu przypadku strukturalnego – oznaczającego „przypadek, którego wartość jest zależna od kontekstu składniowego. Jego wystąpienie na pozycji podmiotu oznacza domyślny rzeczownik, na pozostałych pozycjach oznacza domyślny biernik” [Hajnicz, Nitoń 2017, 11; zob. też Przepiórkowski i in. 2014, 163].

CZASO- -WNIK	PRZYKŁAD UŻYCIA Z WALENTEGO	TYPY FRAZ	ROLE SEMANTYCZNE + PREFERENCJE SELEKCYJNE	RAMA SEMAN- -TYCZNA
	(kurz) na meblach	XP(locat)	Location: 'otoczenie'	
	pędzle	NP(str)	Theme^{Source}: 'obiekt', 'część ciała', 'istota'	
	z farb	PrepNP _{z,Gen}	Theme^{Goal}: 'substancja', 'wilgoć', 'pot', 'krew', 'brud', 'kurz'	
sprzą- tać sprzą- nąć	towar	NP(str)	Theme 'rzecz'	1. odrębna rama
	z półki	XP(abl)	Location^{Source}: 'otoczenie'	2. odrębna rama
	jezdnię	NP(str)	Theme^{Source}: 'miejsce', 'mebel', 'pomieszczenie', 'powierzchnia'	
	z resztek rozbitych aut	PrepNP _{z,Gen}	Theme^{Goal}: 'zanieczyszczenie', 'nieporządek', 'pozostałość'	
wycie- rać wyrzeć	resztki	NP(str)	Theme^{Goal}: 'wilgoć', 'pot', 'krew', 'brud', 'kurz'	1 wspólna rama
	z ust	XP(abl)	Theme^{Source}: 'istota', 'część ciała', 'obiekt' / Location: 'otoczenie'	
	*inne w tej pozycji: (wilgoć) spomiędzy ud	XP(abl)	Theme^{Source}: 'istota', 'część ciała', 'obiekt' / Location: 'otoczenie'	
	(pot) pod pachami	XP(locat)	Location: 'otoczenie'	
	usta	NP(str)	Theme^{Source}: 'istota', 'część ciała', 'obiekt'	
	z soli	PrepNP _{z,Gen}	Theme^{Goal}: 'wilgoć', 'pot', 'krew', 'brud', 'kurz'	
wytrze- pywać wyrze- pać	śnieg	NP(str)	Theme^{Goal}: 'śnieg', 'substancja', 'obiekt'	1 wspólna rama
	z rękawów	XP(abl)	Location^{Source}: 'położenie'	
	*inne w tej pozycji: (śnieg) zza kołnierza	XP(abl)	Location^{Source}: 'położenie'	
	worek	NP(str)	Theme^{Source}: 'obiekty'	
	z mąki	PrepNP _{z,Gen}	Theme^{Goal}: 'śnieg', 'substancja', 'obiekt'	

Jak wynika z powyższego, w *Walentym* nie do końca konsekwentnie opisuje się na poziomie semantycznym omawiane regularne przekształcenie składniowe¹³ (być może wynika to głównie z tego, że wiele jednostek nie ma jeszcze statusu haseł ostatecznie zatwierdzonych przez redaktora). W wypadku bowiem realizacji typu *grabić / zgrabić liście* (*locatum argument*) z *trawnika* (*location argument*) w zdecydowanej większości przykładów *locatum argument* ma faktycznie przyporządkowaną jedną rolę semantyczną *Theme^{Goal}*,¹⁴ (ewentualnie *Theme^{Source}*¹⁵ jak w opisie czasowników *sprzątać, sprzątnąć*), z kolei *location argument* notowany jest już zarówno jako *Theme^{Source}* bądź *Location^{Source}*,¹⁶ ewentualnie *Location^{Goal}*¹⁷ i nie wpływa na to fakt, czy na poziomie zdania argument ten realizowany jest tylko przez frazę ablatywną, czy także przez frazę lokatywną. Konsekwencję widać natomiast w opisie semantycznym konstrukcji typu *grabić / zgrabić trawnik* (*location argument*) z *liści* (*locatum argument*), gdyż zawsze wyróżniane są tu role *Theme^{Source}* (*location argument*) oraz *Theme^{Goal}* (*locatum argument*). Zaznaczmy jednak, że w prezentacji danej ramy semantycznej¹⁸ hierarchia tych argumentów nie zmienia

¹³ Pomijam tu problem niepodawania przykładów, które ilustrowałyby w pełni omawianą alternację lokatywną. W *Walentym* odnaleźć można bowiem wiele takich opisów czasowników, dla których zjawisko to zachodzi, a odnotowany jest tylko jeden wariant przekształcenia, zob. np. *czyścić, skrobać, skubać, trzepać, plewić* itp.

¹⁴ „Zupełnie nową koncepcją wprowadzoną w *Walentym* jest dwupoziomowa reprezentacja ról semantycznych, polegająca na możliwości opatrywania ról semantycznych atrybutami. (...) Rolę główną opatrujemy atrybutami *Source*, *Goal* wówczas, gdy oba argumenty pełnią taką samą rolę w zdaniu, ale sytuacja wskazuje szeroko rozumiany kierunek wykonywanej czynności czy procesu. *Source* to początek, źródło procesów, czynności, a *Goal* to cel, do którego się dąży lub etap końcowy procesu, czynności” [Hajnicz, Nitoń 2017, 33; zob. też Hajnicz i in. 2016].

¹⁵ *Theme* należy do grupy towarzyszącej, zawierającej „uczestników sytuacji, którzy podlegają (w sposób bierny) sytuacji lub ją charakteryzują, oraz takich, którzy są niezbędni do zajścia sytuacji, jednak nie inicjują jej samodzielnie. (...) *Theme* podlega jakiemuś procesowi czy działaniu lub znajduje się w jakimś stanie; często podlega zmianie w wyniku zajścia sytuacji (...)” [Hajnicz, Nitoń 2017, 31].

¹⁶ „*Location^{Source}* realizowana składniowo przez xp(abl) oraz *Location^{Goal}* realizowana składniowo przez xp(adl) różnią się semantycznie od pozbawionej atrybutów *Location*, realizowanej składniowo przez xp(locat) (...)” [Hajnicz, Nitoń 2017, 33].

¹⁷ Rola *Location* określa miejsce, w którym wydarza się dana sytuacja bądź też miejsce, „skąd lub dokąd zmierza jej *Initiator* czy też *Theme*; zazwyczaj w *Walentym* będzie realizowana składniowo jako xp(locat), xp(abl), xp(adl) (...)” [Hajnicz, Nitoń 2017, 32].

¹⁸ Rama semantyczna w ujęciu Ch. Fillmore’a to system pojęć, które połączone są ze sobą tak, że aby móc zrozumieć jedno z nich, należy odnieść się do całej struktury, w której dane pojęcie się pojawia. Użycie w tekście konkretnej jednostki leksykalnej polega na przywołaniu ramy, do której ta jednostka jest przypisana, czyli przywołaniu określonej struktury pojęć – pewnej prototypowej

się (jest to zwykle jedna rama, co należy interpretować jako jedno znaczenie) w zależności od danego wariantu przekształcenia składniowego w obrębie alternacji lokatywnej. Diatezę widać jedynie na poziomie opisu morfoskładniowego (zob. np. hasło *zgrabić*). Inaczej jest np. w hasłach *sprzątać*, *sprzątnąć*, w których odrębnym schematom składniowym i ich realizacjom tekstowym przyporządkowano odrębne ramy semantyczne (zob. tabela powyżej). Najistotniejsze jest jednak to, że *Walenty* (w przeciwieństwie na przykład do SSGCP) odnotowuje omawiane regularne zjawisko językowe, choć nie zawsze czyni to w pełni konsekwentnie. Byłoby dobrze, gdyby autorzy haseł trzymali się jednak stałego zestawu ról semantycznych, odpowiadających tu wymiennemu układowi argumentów: *locatum argument* i *location argument*.

5. ALTERNACJA LOKATYWNA W WYBRANYCH OPRACOWANIACH ANGIELSKOJĘZYCZNYCH

Bliskie opisowi alternacji lokatywnej w *Walentym* jest podejście prezentowane we FrameNecie – bazie ram semantycznych dla czasowników angielskich i innych wyrażen denotujących sytuacje [zob. <http://framenet.icsi.berkeley.edu>, Baker, Fillmore, Cronin 2003; też Fillmore 1982]. Odnajdujemy tam interesującą nas ramę *Removing* (z ang. ‘usuwanie’), która definiowana jest tak:

An *Agent* causes a *Theme* to move away from a location, the *Source*. The *Source* is profiled by the words in this frame, just as the *Goal* is profiled in the Placing frame [zob. FrameNet Data, <https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/index.php?q=frameIndex> – 30.01.2019].¹⁹

Co ważne, z ramą tą powiązane są odpowiednie znaczenia czasowników takich jak: *clear*, *drain*, *empty*, *evacuate*, *flush*, które pojawiają się także w pracy B. Levin jako leksemy realizujące alternację lokatywną [zob. Levin 1993, 52–53]. I faktycznie w opisie ramy *Removing* odnotowano możliwość zajścia tej alternacji w wyniku wzajemnej zamiany pozycji poszczególnych aktantów, którym przypisano role: *Theme* ‘obiekt, który zmienia swoją lokalizację, przemieszczający się obiekt fizyczny’ oraz *Source* ‘miejsce początkowe *Theme* – obiektu przed zmianą jego lokalizacji’:

sytuacji i jej stałych elementów [zob. Fillmore 1982, też: Zawisławska 2010; Linde-Usiekiewicz 2010].

¹⁹ „*Agent* powoduje, że *Theme* jest usuwany z jakiegoś miejsca – *Source*. *Source* jest profilowany przez wyrazy w tej ramie, tak jak *Goal* jest profilowany w ramie – umieszczanie” [tłum. PP].

A few of the words in this frame participate in an alternation between a *Theme* object and a *Source* object. *The waiter CLEARED the dishes from the table. The waiter CLEARED the table of dishes. (...) The gardener EMPTIED the soil from the bucket. The gardener EMPTIED the bucket of soil* [FrameNet Data, 30.01.2019].²⁰

W podobny sposób notuje się analizowane zjawisko w języku angielskim w obrębie ramy *Emptying* (z ang. 'opróżnianie'):

These are words relating to emptying containers and clearing areas of some substance or items. The area or container can appear as the direct object with all these verbs, and is designated *Source* because it is the source of motion of the *Theme* (...) [FrameNet Data, <https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/index.php?q=frame-Index>, 30.01.2019].²¹

Powyższą ramę ilustruje się w bazie m.in. następującymi użyciami: *Pat CLEARED the table of dishes. Pat CLEARED the table*²² [FrameNet Data]. Takie ujęcie wskazywałoby zatem na fakt, że alternujące ze sobą konstrukcje są tu traktowane nie jako przejaw odrębnych znaczeń danej jednostki leksykalnej, ale jako dwie możliwości syntaktycznego wyrażenia tej samej treści dotyczącej jednej sytuacji.

B. Levin w semantyce zdań realizujących omawianą alternację lokatywną dostrzega jednak pewną zmianę znaczeniową, o której tak pisał już Stephen R. Anderson, analizując strukturę głęboką zdania w kontekście przekształceń omawianego typu i argumentując przeciw czysto syntaktycznemu spojrzeniu na tego typu użycia:

Since the property with which we dealing seems to be a matter of whether the whole of something is affected by the action described by the sentence, or just a part of it is affected, let us coin the terms *holistic* interpretation and *partitive* to denote the difference [Anderson 1971, 389].²³

Badaczka dodaje, że przeprowadzenie precyzyjnej charakterystyki całościowego / częściowego ujęcia sytuacji nazywanej przez dany czasownik sprawia wiele trudności, zwłaszcza że samo określenie – *oddzia-*

²⁰ „Niektóre wyrazy w tej ramie podlegają alternacji, która zachodzi pomiędzy obiektem – *Theme* a obiektem – *Source*. *Kelner posprzątał naczynia ze stołu. Kelner posprzątał stół z naczyń. Ogrodnik opróżnił ziemię z wiadra. Ogrodnik opróżnił wiadro z ziemię*” [tłum. PP].

²¹ „Są to słowa związane z opróżnianiem pojemników i czyszczeniem obszarów z niektórych substancji lub rzeczy. Wyraz nazywający jakiś obszar lub pojemnik może wystąpić w funkcji dopełnienia bliższego w zdaniu zbudowanym za pomocą wszystkich tych czasowników i jest on oznaczony jako *Source*, ponieważ jest początkiem przemieszczania się *Theme*” [tłum. PP].

²² „*Pat posprzątał stół z naczyń. Pat posprzątał stół*” [tłum. PP].

²³ „Ponieważ właściwość, z którą mamy do czynienia, wydaje się kwestią tego, czy na całość czegoś wpływa działanie opisane przez zdanie, czy tylko wpływa to na jego część, aby zaznaczyć różnicę, wprowadźmy terminy *całościowa* interpretacja i *częściowa* interpretacja” [tłum. PP].

tywanie całościowe / częściowe (z ang. *holistic / partitive effect*) nie jest, jej zdaniem, wystarczająco celne [Levin 1993, 50]. Tak więc, mechanizm alternacji lokatywnej sprawia, że daną sytuację nazywaną przez określony czasownik ujmuje się z dwu różnych perspektyw: albo 1. wybiórczo, zwracając uwagę na detal (tu: ‘drobną materię znajdującą się na jakiejś powierzchni’) będący obiektem czynności na jakimś tle, które jest jednocześnie miejscem początkowym przemieszczania, usuwania tej drobnej materii; albo 2. całościowo, ukazując całe tło czynności – plan ogólny będący pełnym obrazem i miejscem akcji (tu: obiekt, otoczenie, z powierzchni którego coś jest usuwane). Z pierwszą perspektywą mamy do czynienia w konstrukcjach, w których w funkcji dopełnienia bliższego pojawia się fraza nominalna (tu: *kurz, śmieci, włosy, pot, okruszki, liście* itp.) wypełniająca argumentową pozycję obiektu – *Theme (locatum argument)*, zob. *grabić liście z trawnika, zamiatać śmieci z ulicy, golić włosy z nóg* itp. oraz *grabić liście, zamiatać śmieci, golić włosy* itp. (jako efekt alternacji zaniku). Z kolei druga perspektywa widoczna jest w konstrukcjach, w których funkcję dopełnienia bliższego przejmuje fraza nominalna (tu: *półka, podłoga, ulica, nogi, twarz, trawnik* itp.) pełniąca rolę semantyczną *Source* ‘miejsce, z którego coś jest przemieszczane i które jest zarazem obiektem czynności’ (*location argument*), zob. *grabić trawnik z liści, zamiatać ulicę ze śmieci, golić nogi z włosów* itp. (jako efekt alternacji krzyżowej) oraz *grabić trawnik, zamiatać ulicę, golić włosy* itp. (jako efekt alternacji zaniku lub przesunięcia). Stosując terminologię kognitywną (pozwalającą unikać nieprecyzyjnych określeń oddziaływania częściowego / całościowego), możemy mówić tu o zawężeniu i rozszerzeniu perspektywy – ramy oglądu, a ściślej, jak tłumaczy to Adam Głaz omawiający teorię oglądu Roberta McLaury’ego, o „mentalnym przybliżaniu lub oddalaniu się od konceptualizowanego obiektu” [Głaz 2006, 167].

Proces mentalnego przybliżania i oddalania zachodzi analogicznie do (...) przestrzennego zawężenia pola, jak ma to miejsce w zdaniu *Gazeta jest w salonie na stole*. Aby zlokalizować gazetę, trzeba najpierw znaleźć salon w mieszkaniu, w salonie zlokalizować stół i wreszcie gazetę „względem” stołu. W codziennych działaniach stale przybliżamy się [do obiektów] lub oddalamy mentalnie [od nich] (...), skupiamy się na czymś bądź nasza uwaga jest rozpraszana (...) [McLaury 1995, 243–244, za: Głaz 2006, 168].

To, w jakim sposób postrzegamy scenę, można również opisać, używając z teorii Ronalda W. Langackera takich pojęć jak *obrazowanie, ogniskowanie, figura, tło* [zob. Langacker 1987; 2009, 85 i in.]. Ogniskowanie, jako jeden z aspektów obrazowania, wiąże się bowiem z możliwością wyboru i różnego rozkładu treści pojęciowej, a dzięki temu uwydatnieniu jakichś elementów znaczenia przy równoczesnym osłabieniu innych [zob. też Winiarska, Załazińska 2018]. Uwzględnianie zmiany perspektywy oglądu oraz spojrzenie ukierunkowane na semantykę omawianych przekształceń wyraźnie widać w pracach rosyjskojęzycznych, w których nie pisze się o alternacjach, lecz o polisemii regularnej.

6. ALTERNACJA LOKATYWNA W WYBRANYCH OPRACOWANIACH ROSYJSKOJĘZYCZNYCH

Podane tu przykłady czasowników realizujących alternację lokatywną pojawiają się w kontekście rozważań nad polisemią regularną²⁴ w ujęciu Jurija D. Apresjana, a konkretnie przy omówieniu jednego z jej typów, mianowicie – ‘obrabiać w określony sposób’ → ‘usuwać w ten sposób’ [Apresjan 1971; 1980, 266]. Zdaniem badacza pary przesunięć semantycznych, takie jak: *wytrzepać* (*worek* → *mąkę z worka*), *oberwać* (*krzaki* → *bez z krzaków*), *obmieść* (*sufit* → *pajęczynę z sufitu*) itp. sprowadzają się do różnicy w kierunkach postrzegania danej sytuacji, czyli w układzie aktantów bądź innymi słowy: pary te różnią się „nie zbiorem bardziej elementarnych predykatów, które są jednakowe, lecz tylko ich sposobem organizacji” [Apresjan 1980, 264]. Wprawdzie badacz ilustruje ten rodzaj polisemii użyciami takimi jak: *skrobać* (*rybę – łuski*), *strzyc* (*owcę – wełnę*), *golić* (*nogi – włosy*), *wyczesać* (*głowę – łupież*), to w wyjaśnianiu mechanizmu przesunięcia odwołuje się do kierunku przekształcenia implikacyjnego typu: *zamiatać śmieci z podłogi* > *zamiatać podłogę* [zob. Apresjan 1980, 262–271], które z kolei wprost odpowiada kierunkowi zmiany w opisywanej tu alternacji lokatywnej. Co ważne, zjawisko polisemii regularnej,²⁵ w tym systematycznej wieloznaczności czasownika, szczegółowo opisuje się i uwzględnia w najnowszym słowniku pod redakcją Apresjana pt. *Активный словарь русского языка* [2014, t. 1, 2. 2; 2017, t. 3, zob. też Apresjan (red.) 2010, 337 i in.; zob. np. hasło czasownikowe *брить* ‘golić’ – Apresjan (red.) 2014, 354]. W niniejszym artykule szczegółowo przedstawimy jednak inną koncepcję opisu leksykograficznego polisemii regularnej w języku rosyjskim, chodzi mianowicie o metodę interpretacji semantycznej zaproponowaną w bazie czasowników *Leksykograf* [zob. opis projektu Kustowa, Paduczewa 1994; Kustowa, Paduczewa, Rozina i in. 2009–2010; <http://lexicograph.ruslang.ru/04DataBase.html>].²⁶

Nadmieńmy tylko, że interpretacja ta (określana tu z ros. *толкование* ‘objaśnianie, interpretacja’) jest jednym z elementów mikrostruktury słownika²⁷ i rozumie się ją jako rodzaj scenariusza opisującego zdarze-

²⁴ Badacz tak ją definiuje: „wieloznaczność wyrazu A o znaczeniach a_1 i a_2 , nazywamy regularną, jeżeli w danym języku istnieje co najmniej jeden wyraz B o znaczenia b_1 i b_2 , które pod względem semantycznym różnią się od siebie tak samo, jak a_1 od a_2 , i jeżeli $a_1 - b_1$, $a_2 - b_2$ nie są synonimami” [Apresjan 1980, 243].

²⁵ Na temat opisu polisemii regularnej czasownika w polskich słownikach ogólnodefinicyjnych zob. Pałka 2014.

²⁶ Metoda ta wyrasta z tradycji podobnych koncepcji opisu znaczenia – zob. m.in. Apresjan 1974; Bogusławski 1978; Fillmore 1968; Jackendoff 1990; Mielczuk 1989; Wierzbicka 1980.

²⁷ 1. wyraz hasłowy z cytatami, 2. klasa tematyczna, 3. klasa taksonomiczna (T-kategoria), 4. charakterystyka aspektowa, 5. struktura argumentów:

nie [Paduczewa 2009, 9] i mającego postać powtarzalnego schematu podzielonego na kolejne kroki reprezentujące ciąg przyczynowo-skutkowy (opisane symbolami K1, K2, ..., K10). Ów schemat Galina Kustowa i Jelena Paduczewa nazywają formatem interpretacji (ros. *формат толкования*), wyjaśniając, iż założeniem formatowania jest podział interpretacji na syntaktycznie niezależne semantyczne komponenty przedstawione w formie predykatywnej.²⁸ Na przykład czasownik *мести* ‘zamiatać’, zaliczany do kategorii taksonomicznej (T-kategorii):²⁹ czynności (z ros. *деятельность*),³⁰ w znaczeniu ‘usuwać w określony sposób’ – 1.1. *местиопилки*³¹ (*zamiatać opilki / trociny*) ma następującą interpretację:

5a. charakterystyka syntaktyczna, 5b. charakterystyka semantyczna, 5c. ranga komunikatywna, 5d. przynależność do klasy taksonomicznej, 6. znaczenia derywowane [zob. Paduczewa 1994, 2009–2010].

²⁸ Każdy komponent opisuje odrębny parametr sytuacji typu: stan wyjściowy, nowy stan, działanie, sposób działania, kauzacja, kauzator, proces, rezultat itd. Jeśli danego parametru nie ma w semantyce danego leksemu, w prezentacji jest on pomijany, ale liczba kroków (K) pozostaje taka sama. Ponadto to, za pomocą jakich parametrów dany czasownik jest opisany, ustala się z góry ze względu na to, do jakiej T-kategorii on należy [Kustowa, Paduczewa 1994, 96–97, zob. też Paduczewa 2008].

²⁹ Wyróżnia się: działania, czynności, zdarzenia, procesy, cechy, stany; zob. m.in. Paduczewa 1995; 1996; 2004.

³⁰ Czynności (z ros. *деятельность*) to grupa czasowników nazywających sytuacje dynamiczne, wielokrotne, nieterminatywne, mające jeden wspólny cel; określających ruch jednokrotny [zob. Paduczewa 1995; 2004].

³¹ W bazie dla tego zn. 1.1. zgodnie ze schematem $NP^1_{Nom} V NP^2_{Acc} (NP^3_{Inst}) (XP^4_{abl}) (XP_{adl})$ wyróżnia się w strukturze miejsce dla argumentów: agens – pacjent – drobna materia – instrument – miejsce ‘punkt początkowy’ – miejsce ‘punkt końcowy’, co przekłada się na następujące rangi komunikatywne uczestników: centrum – centrum – peryferie – peryferie – peryferie (np. *Куда ты метешь эти опилки?*) [Gdzie zamiatasz te trociny? – tłum. PP].

СЛОВА ЛЕКЕМЫ ВОССТАНОВЛЕНИЕ ДАННЫХ TEXT FILES КОНЕЦ РАБОТЫ

МЕСТИ 1.1 (опилки) OK

Имя	Оформление	Ранг	Роль	Таксономический класс
Сб		Центр	Агенс	лицо
У	Об	Центр	Пациенс	масса
Z	Сущ Твор	Периф	Инстр	физич.предмет
W	Обст	Периф	Место: Исходная точка	место: имеет поверхность
С	Обст	Периф	Место: Конечная точка	место

K0 экспозиция| в t < MM Y находился на W-e *през
 K1 состояние W-a не соответствовало норме
 K2
 K3
 K4 деятельность| в MM X действует с целью *acc
 K5 : воздействует на Y и тем самым на W: с помощью Z-a
 K6 каузация| K4 вызывает K7
 K7 идет процесс с Y-ом: синхр.: не имеет предела: Y перемещается с поверхности W-a
 K8.1 цель
 K8.2 в t > MM будет иметь место состояние: Y не находится на W-e
 K9 Y находится на C
 K10 импл.: состояние W-a соответствует норме

- K0 ekspozycja | w t < MM³² Y znajdował się na W
 K1 stan W nie odpowiadał normie
 K2
 K3
 K4 czynność | w MM X działa w celu *acc
 K5 oddziałuje na Y i tym samym na W: za pomocą Z
 K6 kauzacja | K4 wywołuje K7
 K7 zachodzi proces z Y-em: synchronia: nie ma granicy: Y przemieszcza się z powierzchni W
 K8.1 cel
 K8.2 w t > MM będzie miał miejsce stan: Y nie znajduje się na W
 K9 Y znajduje się na C
 K10 implikacja: stan W odpowiada normie

Z tak przedstawionej interpretacji semantycznej wynikają nie tylko charakterystyczne parametry dla klasy czynności (podtypu: czasowniki przechodnie), takie jak: stan początkowy (K1), czynność (K4), sposób czynności (K5), kauzacja (K6), proces, w którym obiekt bierze udział (K7), celowość i rezultat czynności (K8), stan końcowy jako sąd presuponowany (K9). Co istotne, interpretacja ta wskazuje również na klasę tematyczną, do której należy dany leksem, tu klasę czasowników przemieszczania, a ściślej usuwania (z ros. *перемещение: удаление*), co odzwierciedla pierwsze znaczenie w systematycznym przesunięciu wg J.D. Apresjana typu 'usuwać w określony sposób' > 'obrać w ten sposób'. Jeśli zaś chodzi o regularne znaczenie drugie czasownika – 1.2. *места улицы* (za-

³² MM – moment mowy: „moment of speech (in the context of an utterance MS can be replaced by some other moment of reference)” [Paduczewa 2009, 8].

miatać ulicę), różnicę w interpretacji tego znaczenia stanowią następujące komponenty (reszta jest taka jak w zn. 1.1):

Имя	Оформление	Ранг	Роль	Таксономический класс
Сб		Центр	Агенс	лицо
W	Об	Центр	Место-Пациенс	место: имеет поверхность
Z	Сущ Теор	Периф	Инстр	физич.предмет
Y		З/кдр	Пациенс	масса/вещество: постороннее

K0 экспозиция| в тк МН W имел на поверхности постороннее вещество Y *през
 K1 W не был чистый; состояние W-а не соответствовало норме
 K2
 K3
 K4 деятельность| в МН X действует с целью *асс
 K5 : воздействует на Y и тем самым на W: с помощью Z-а
 K6 каузация| K4 вызывает K7
 K7 идет процесс с Y-ом и тем самым с W-ом: синхр.: постороннее вещество Y перемещается с W-а
 K8.1 цель
 K8.2 в т > MM будет иметь место состояние: W не имеет на поверхности постороннего вещества Y
 K9 W чистый
 K10 импл.: состояние W-а соответствует норме; Y не находится на W-е

- K0 экспозиция| в т < MM W miał na powierzchni obca substancję Y
 K1 W nie był czysty; stan W nie odpowiadał normie
 K2
 K3
 K4 czynność| w MM X działa w celu
 K5 oddziałuje na Y i tym samym na W: za pomocą Z
 K6 kauzacja| K4 wywołuje K7
 K7 zachodzi proces z Y i tym samym z W: synchronia: obca substancja Y przemieszcza się z W
 K8.1 cel
 K8.2 w t > MM będzie miał miejsce stan: W nie ma na powierzchni obcej substancji Y
 K9 W czysty
 K10 implikacja: stan W odpowiada normie; Y nie znajduje się na W

Tu z kolei interpretacja ujawnia, że choć nadal mamy do czynienia z kategorią – czynności, to zmienia się klasa tematyczna czasowników, mianowicie znaczenie 1.2. reprezentuje jednostki należące do pola semantycznego – zabieg, a ściślej oczyszczanie (z ros. *обработка: очищение*). Zmiana klasy tematycznej jest uznawana przez J.W. Paduczewą za jeden z typów derywacji semantycznej [zob. Paduczewa 1998]. Omówiona zatem za słownikiem interpretacja czasownika³³ *месту* uka-

³³ Zob. też dyskusję z ujęciem Apresjana i Paduczewej m.in. w kontekście polisemii regularnej czasownika w artykule Romana Laskowskiego pt. *Semantyka czasowników momentalnej zmiany a figura obserwatora* [2014].

zuje różne sposoby ogniskowania i profilowania sytuacji oraz czynności, zależne od przyjętego punktu widzenia lub skupiania uwagi na jednym bądź drugim uczestniku sytuacji. W ramach jednej sceny w znaczeniu 1.1. uwypukla się aspekt usuwania, przemieszczania czegoś z jakiejś przestrzeni, przedstawiając obraz z dużą rozdzielczością i skupiając uwagę na drobnych obiektach podlegających na jakimś tle czynności opisywanej przez dany czasownik. W komponencie ekspozycji (K0) stwierdza się bowiem stan (przed momentem mowy) obecności jakiejś obcej substancji na powierzchni czegoś, a następnie informuje się o rezultacie (K9) określonej czynności, w wyniku której ta substancja nie znajduje się już w tym miejscu (na tej powierzchni). Natomiast w opisie znaczenia 1.2 podkreśla się całościową perspektywę, uwypukla się plan ogólny działania oraz aspekt obrabiania czegoś (przez usuwanie). W komponencie K0 przed momentem mowy odwraca się zatem kolejność postrzeganych elementów – jako pierwsze w polu widzenia pojawia się miejsce – obiekt określonej powierzchni, a potem dopiero obca materia, która się na nim znajduje. Skutkuje to dodatkową informacją w stanie wyjściowym (K1): W (miejsce – obiekt) nie był czysty i innym rezultatem (K9): W jest czysty.

7. PODSUMOWANIE

Przedstawione rozważania stanowią zaledwie przyczynek do głębszych analiz omówionego tu zjawiska językowego. Co najważniejsze jednak, pokazują one, iż, po pierwsze, wybrany do analizy rodzaj alternacji lokatywnej jest uwzględniany w mniejszym lub większym stopniu w specjalistycznych opracowaniach leksykograficznych i opisywany w nich pod kątem składniowym i/lub semantycznym. Po drugie, omawiane zjawisko ma charakter regularny i występuje zarówno w języku polskim, angielskim, jak i rosyjskim. Po trzecie wreszcie, zaprezentowane omówienie udowadnia, że alternacja lokatywna może być też interpretowana jako jeden z typów polisemii regularnej – ‘usuwać w określony sposób’ > ‘obrabiać w ten sposób’. Dotyczy on takiego przesunięcia semantycznego, w którym w ramach jednej sytuacji ujawnia się inna perspektywa mówiącego, a ściślej inny sposób obrazowania. Dodatkowo tę zmianę znaczeniową, wykorzystując na przykład metodologię kognitywną lub interpretacji semantycznej Paduczewej, można opisać w taki sposób, który pozwala ująć różnice w hierarchii aktantów, perspektywizacji i w profilowaniu czynności przez dany czasownik. Na koniec podkreślmy, że na temat alternacji i polisemii regularnej czasownika w języku polskim brakuje monografii – ujęć teoretyczno-metodologicznych, badań korpusowych oraz takich, które przedstawiają konkretne rozwiązania w praktyce leksykograficznej.

Wykaz skrótów i symboli

NP	– fraza nominalna
NP _{1, 2...}	– numery kolejnych argumentów
NP _{Nom (Instr, Loc)}	– nazwy przypadków gramatycznych
str	– przypadek strukturalny
V	– fraza werbalna
XP _{abl}	– fraza tzw. przysłówkowa, ablatywna
XP _{adl}	– fraza tzw. przysłówkowa, adlatywna
XP _{locat}	– fraza tzw. przysłówkowa, lokatywna
PrepNP	– fraza przyimkowa z konkretnym przyimkiem i wymaganym przez niego przypadkiem

Bibliografia

- S.R. Anderson, 1971, *On the role of deep structure in semantic interpretation*, „Foundations of Language” 7, s. 387–396.
- J.D. Apresjan, 1971, [= Апресян Ю.Д.], *О регулярной многозначности*, „Известия АН СССР. Серия литературы и языка”, t. XXX, nr 6, s. 509–523.
- J.D. Apresjan, 1974 [= Апресян Ю.Д.], *Лексическая семантика: Синонимические средства языка*, Москва.
- J.D. Apresjan, 1980, *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*, Wrocław.
- J.D. Apresjan (red.), 2010 [= Апресян Ю.Д.], *Перспектив активнаго словаря русскогo языка*, Москва.
- J.D. Apresjan (red.), 2014 [= Апресян Ю.Д.], *Активный словарь русского языка*, t. 1–2, Москва.
- J.D. Apresjan (red.), 2017 [= Апресян Ю.Д.], *Активный словарь русского языка*, t. 3, Москва.
- C.F. Baker, C.J. Fillmore, B. Cronin, 2003, *The structure of the FrameNet database*. „International Journal of Lexicography” 16(3), s. 281–296.
- U. Brinkmann, 1997, *The locative alternation in German*, Amsterdam.
- A. Bogusławski, 1978, *Towards an operational Grammar*, „Studia Semiotyczne” VIII, s. 29–90.
- E.V. Clark, H.H. Clark, 1979, *When nouns surface as verbs*, „Language” 55, s. 767–811.
- C. Fillmore, 1968, *The case for case* [w:] E. Bach, R. T. Harms (red.), *Universals in linguistic theory*, New York, s. 1–88.
- C. Fillmore, 1971, *Some problems for case grammar* [w:] R.J. O’Brien (red.), *Monograph series on languages and linguistics* nr 24, Washington, s. 35–56.
- C. Fillmore, 1977, *Scenes-and-frames semantics* [w:] A. Zampolli (red.), *Linguistics structures processing*, Amsterdam, s. 55–81.
- C. Fillmore, 1982, *Frame semantics* [w:] Linguistic Society of Korea (red.), *Linguistics in the morning calm*, Seoul, s. 111–137 (online: http://brenocon.com/Fillmore%201982_2up.pdf, dostęp: 31.01.2019).
- FrameNet: *Baza ram semantycznych dla czasowników angielskich i innych wyrażen denotujących sytuacje*. Pozyskano z <http://framenet.icsi.berkeley.edu>

- A. Gład, 2006, *Kognitywizm na styku teorii – gramatyka kognitywna a teoria oglądu* [w:] O. Sokołowska, D. Stanulewicz (red.), *Językoznawstwo kognitywne III*, Gdańsk, s. 154–181.
- A.E. Goldberg, 1995, *A construction grammar approach to argument structure*, Chicago–London.
- A.E. Goldberg, 2006, *Constructions at work. The nature of generalization in language*, Oxford.
- E. Hajnicz, 2011, *Automatyczne tworzenie semantycznych słowników walencyjnych*, Warszawa.
- E. Hajnicz, A. Andrzejczuk, T. Bartosiak, 2016, *Semantic layer of the valence dictionary of Polish* Walenty [w:] N. Calzolari, K. Choukri, T. Declerck, M. Grobelnik i in. (red.), *Proceedings of the Tenth International Conference on Language Resources and Evaluation*, LREC 2016, Portorož, s. 2625–2632.
- E. Hajnicz, B. Nitoń, 2017, *Instrukcja dostępu do słownika walencyjnego Walenty za pośrednictwem programu SłowaL*. CLARIN-PL (online: http://clarin-pl.eu/wp-content/uploads/2017/05/instrukcja_uzytkownika_Walentego.pdf, dostęp: 31.01.2019).
- R. Jackendoff, 1990, *Semantic structure*, Cambridge.
- G.I. Kustowa, E.V. Paduczewa, 1994 [= Кустова Г.И., Падучева Е.В.], *Словарь как лексическая база данных*, „Вопросы языкознания” nr 4, s. 96–106.
- G.I. Kustowa, E.V. Paduczewa, R.L. Rozina i in., 2009–2010 [= Кустова Г.И., Падучева Е.В., Розина Р.И.], *Проект Лексикограф* (<http://lexicograph.ru-slang.ru/04DataBase.htm>, dostęp: 31.01.2019).
- A. Laffut, 1998, *The locative alternation: a constrative study of Dutch vs. English*, „Languages in Contrast” 1, s. 127–160.
- R.W. Langacker, 1987, *Foundations of Cognitive Grammar*, t. 1: *Theoretical prerequisites*, Stanford.
- R.W. Langacker, 2009, *Gramatyka kognitywna*, tłum. E. Tabakowska, Kraków.
- R. Laskowski, 2014, *Semantyka czasowników momentalnej zmiany a figura obserwatora*, „Slavica Wratislaviensia” t. 159, s. 219–229.
- B. Levin, 1993, *English verb classes and alternations*, Chicago.
- B. Levin, M. Rappaport Hovav, 2005, *Argument realization*, Cambridge.
- J. Linde-Usiekiewicz, 2010, *Od przypadków głębokich do elementów ram we FrameNecie* [w:] M. Zawisławska (red.), *Rygorystyczna aplikacja metodologii kognitywno-interpretacyjnej*, Warszawa, s. 17–52.
- R.E. McLaury, 1995, *Vantage theory* [w:] J.R. Taylor, R.E. McLaury (red.), *Language and the cognitive construal of world*, Berlin–New York, s. 231–276.
- I. Mielczuk, 1989 [= Mel’čuk I.], *Semantic Primitives from the Viewpoint of the Meaning – Text Linguistic Theory*, „Quaderni di semantica” nr 10(1), s. 65–102.
- I. Mielczuk, A. Chołodowicz, 1970 [= Мельчук И.А., Холодович А.А.], *К теории грамматического залога*, „Народы Азии и Африки” nr 4, s. 111–124.
- NKJP: A. Przepiórkowski, M. Bańko, R.L. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk (red.), 2012, *Narodowy Korpus Języka Polskiego*. Warszawa, Warszawa (online: <http://nkjp.pl/>, dostęp: 31.01.2019).
- E.V. Paduczewa, 1995 [= Paducheva E.V.], *Taxonomic categories and semantics of aspectual opposition* [w:] M. Bertinetto i in. (red.), *Temporal reference, aspect and actionality. Semantic and syntactic perspectives*, t. I, Torino, s. 71–90.

- E.V. Paduczewa, 1996 [= Падучева Е.В.], *Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива. М.: Языки славянской культуры*, Москва.
- E.V. Paduczewa, 1997, [= Падучева Е.В.], *Семантические роли и проблема сохранения инварианта при лексической деривации*, „Научно-техническая информация. Серия. 2. Информационные процессы и системы” nr 1, s. 18–30.
- E.V. Paduczewa, 1998 [= Падучева Е.В.], *Парадигма регулярной многозначности глаголов звука*, „Вопросы языкознания” nr 5, s. 3–23.
- E.V. Paduczewa, 2004 [= Падучева Е.В.], *Динамические модели в семантике лексики. М.: Языки славянской культуры*, Москва.
- E.V. Paduczewa, 2008 [= Paducheva E.B.], *Verb taxonomy and decompositional semantics od lexicon*, L.A. (prezentacja, <http://lexicograph.ruslang.ru/03MembersPadu.htm>, dostęp: 31.01.2019).
- E.V. Paduczewa, 2009 [= Paducheva E.B.], *Event structure in Russian: semantic roles, aspect, causation*, „The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics” nr 92, s. 5–19.
- P. Pałka, 2014, *Polisemia regularna czasownika w słownikach ogólnych języka polskiego*, „Poradnik Językowy” z. 6 (715), s. 17–36.
- A. Przepiórkowski, F. Skwarski, E. Hajnicz, A. Patejuk, M. Świdziński, M. Wołiński, 2014, *Modelowanie własności składniowych czasowników w nowym słowniku walencyjnym języka polskiego*, „Polonica” XXXIII, s. 159–178.
- SSGCP: K. Polański (red.), 1980–1992, *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich*, t. 1–5, Wrocław.
- Walenty: *Słownik walencyjny języka polskiego*, IJP PAN (online: <http://walenty.ipipan.waw.pl/>, dostęp: 31.01.2019).
- A. Wierzbicka, 1980, *Lingua mentalis*, Sydney.
- J. Winiarska, A. Załazińska, 2018, *Multimodalność komunikacji w perspektywie kognitywizmu* [w:] J. Winiarska, A. Załazińska (red.), *Multimodalność komunikacji*, Kraków, s. 7–18.
- M. Zawisławska, 2010, *Ramy interpretacyjne jako narzędzie opisu znaczenia* [w:] M. Zawisławska (red.), *Rygorystyczna aplikacja metodologii kognitywno-interpretacyjnej*, Warszawa, s. 53–73.
- P. Żmigrodzki, 2005, *Wprowadzenie do leksykografii polskiej*, Katowice.

Locative alternation in selected lexical databases

Summary

The object of interest in this paper is verbs describing situations where substances or objects are being removed from a surface. Such verbs are characterised by being subject to locative alternation, which could be exemplified by constructions such as: *Dozorca zamiata śmieci z ulicy.* → *Dozorca zamiata ulicę (ze śmieci)* (*The caretaker is sweeping litter from the street.* → *The caretaker is sweeping the street (to remove litter)*). The phenomenon of alternation consists in regular variantivity in the syntactic manifestation of verb arguments, whereas locative alternation, according to Beth Levin, concerns at least two manners of expressing arguments assuming the following properties: 1. 'an object changing its location' (*locatum argument*), and 2. 'a location' (*location argument*) in a sentence (Levin 1993: 50). The principal objective of the paper is to discuss whether and how locative alternation is taken into account and described in selected Polish-, English-, and Russian-language specialist lexicographic publications, such as: the Valence Dictionary (*Walenty*), *FrameNet*, and *Leksykograf* (*Lexicographer*), a base of Russian verbs. The analysis is also aimed to answer the question if the alternating syntactic structures reveal any change in the communicated content and, more specifically, in the manner of illustrating a given situation.

Keywords: verb – locative alternation – regular polysemy – semantics – syntax – lexicography.

Trans. Monika Czarnecka